

Obsojenčeva percepcija delavcev kazenskega zavoda*

Franc Brinc**

1. Pomen percepcije v kazenskem zavodu

Percepcija pomeni opazovanje in ocenjevanje drugih oseb in njihovega vedenja z namenom, da se ocenijo njihove lastnosti, motivi, čustva in stališča.¹ Socialna percepcija pomeni razmerje med ljudmi v različnih socialnih položajih.² Percepcija se razvija na osnovi medsebojnega besednega in nebesednega občevanja. Občevanje med ljudmi zato vpliva na socialno percepcijo ter na odnose med ljudmi v različnih socialnih položajih.³ Socialna percepcija je pomembna za vse ostale socialne povezave. V kazenskem zavodu je od socialne percepcije odvisno vse vedenje delavcev in obsojencev, s tem pa je določena tudi kakovost vseh stikov med delavci in obsojenci.

Rot⁴ poudarja, da so odnosi in stališča važne gibalne poteze osebnosti. Mnogi od teh odnosov sodijo med pomembne dejavnike človekovega vedenja in s tem tudi med pomembne osebnostne lastnosti. Odnosi so v življenju pridobljeni, so torej naučeni. Oblikujejo se pod določenimi vplivi, vendar na podlagi osebnih izkušenj posameznika. Od človekovega odnosa je pogosto odvisna ne samo njegova ocena ljudi in dogodkov v okolju, temveč tudi njegovo mišljenje in vse vedenje, ki se kaže v takšni ali drugačni dejavnosti. Odnosi niso kratkotalno znanje o nečem, temveč pomenijo vedno zavzetost za nekaj ali proti nečemu in jih spremljajo bolj ali manj globoka čustva. Pomembno je, da imajo odnosi močan vpliv na človekovo vedenje, kajti odnosi, ki jih oseba sprejema, postanejo del njene osebnosti, del njenega »jaza«. Razvoj osebnosti in človekovega »jaza« pa je prav v tem, da posameznik spreminja svoje odnose. Vendar se odnosi ne spreminjajo na hitro in z lahkoto,

* Članek je delno spremenjen in razširjen povzetek iz raziskovalne naloge z naslovom: »Izvrševanje kazni zapora v odprtih in polodprtih kazenskih popoljševalnih zavodih SR Slovenije«, ki jo je opravil Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani leta 1982, financiral pa Republiški sekretariat za pravosodje in upravo SR Slovenije. Nosilec raziskave je bil pisec tega prispevka.

** Franc Brinc, dipl. pravnik, doktor pravnih znanosti, znanstveni sodelavec, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani Trg osvoboditve 11, 61000 Ljubljana.

¹ Primerjaj English, English, s. 364; Bosanac idr., s. 594.

² Primerjaj Prohić, s. 61.

³ O verbalnih in neverbalnih komunikacijah in o faktorjih, ki vplivajo na uspešnost komunikacij, glej Prohić, s. 62.

⁴ Rot, s. 133, 141, 143.

odnosi kažejo močan odpor do sprememb. Dejavniki, ki vpliva na ohranitev obstoječih odnosov je tudi socialni pritisk. Naša stališča in naši odnosi se praviloma ujemajo s stališči skupine, ki ji pripadamo. Čeprav določeni dejavniki preprečujejo hitro in pogosto spreminjanje odnosov in stališč, pa vendarle ne morejo preprečiti, da se le-ti sploh ne bi spreminjali.

V kazenskih zavodih se med seboj bolj ali manj ostro ločita dve osnovni vlogi delavcev, to je vloga nadzorovanja in vloga tretmana. Iz nasprotij med tema vlogama nastaja tudi navzkrižje v delovanju kazenskega zavoda in delavcev v zavodu. Zato je vse kazenske zavode mogoče razvrstiti na črti, katere eno skrajnost predstavljajo pretežno v nadzorstvo usmerjeni kazenski zavodi, drugo skrajnost pa pretežno tretmansko usmerjeni kazenski zavodi. Iz osnovne usmeritve kazenskega zavoda izhajajo tudi nasprotja med delavci kazenskega zavoda (»role conflict«),⁵ zlasti med delavci za nadzorovanje obsojencev in delavci za izvajanje tretmanske vloge kazenskega zavoda. To pomeni, da je treba vedno, kadar govorimo o določenem kazenskem zavodu, upoštevati osnovno usmeritev kazenskega zavoda glede na prevladujočo usmeritev kazenskega zavoda, ki jo določajo razmerja med različnimi vrstami delavcev. Zlasti odločilna so stališča vodilnih delavcev v kazenskem zavodu, ki vodijo in usmerjajo življenje in delo kazenskega zavoda.

Delavci in obsojenci so v nenehnem medsebojnem odnosu in iz celote teh odnosov lahko sklepamo na družbeno vzdušje v posameznem kazenskem zavodu. Čeprav so obsojenci številčno močnejša skupina v primerjavi z delavci, pa imajo le delavci moč, da ustvarjajo in oblikujejo količino in kakovost medsebojnih odnosov v kazenskem zavodu. Pri tem se poudarja, da je od odnosov delavcev do obsojencev v veliki meri odvisen tudi odnos obsojencev do delavcev.⁶ Številne raziskave se ukvarjajo prav s proučevanjem osnovnega odnosa delavcev do obsojencev. Rezultat takih proučevanj je največkrat ugotovitev, da je pri delavcih vseh kazenskih zavodov (neglede na razvrstitev zavodov v odprte, polodprte ali zaprte) prisoten pretežno namen čuvanja in nadzorovanja obsojencev, vendar je ta

⁵ Klingeman, s. 140; Jacobs, s. 217; Maxim, s. 379; Irwin, s. 27. O teh nasprotjih poroča zlasti Jacobs, ki je preživel v kazenskem zavodu kot opazovalec 10 mesecev.

⁶ Primerjaj Čejović, s. 33; Enomoto, s. 195; Jacobs: Stateville, s. 217.

namen težko statistično dokazati zaradi »delovne prilagodljivosti delavcev«, ki se zavedajo, da je »pravilni« odgovor le **rehabilitacija obsojencev**.⁷ Pri tem pa se lahko šteje kot »opravičilo« spoznanje, da nasprotje vlog delavcev (čuvanje/tretman) izvira iz nerazjasnenih stališč v družbi kot celoti, kaj je **sploh namen kaznovanja** in zlasti **kakšni so nameni in cilji kazni odvzema prostosti**. Tudi kadar se govori o rehabilitaciji obsojencev, se pri tem običajno misli na nadzorstvo nad obsojenci, ker prevladuje mnenje, da je vsak obsojenec, ki mu je izrečena kazen odvzema prostosti tudi (družbeno) nevaren, ker mu sicer sploh ne bi bila izrečena taka kazen. Tako ostaja **nadzor** nad obsojenci še vedno **osnovna naloga** vseh kazenskih zavodov, tako zaprtih kot odprtih. Tudi obsojenec se zaveda, da je nenehno nadzorovan. Na to kaže njegova obsojenska obleka, pa tudi pravila (zlasti hišni red) nenehno uporabljajo izraze »**obsojenec mora**«, »**sme**«, »**ne sme**«, »**je dolžan**« itd. Obsojenec ve le, da je v kazenskem zavodu in ne loči ali je v jedilnici, v delavnici, v šoli, pri prostih aktivnostih, na obveznem sprehodu na svežem zraku itd. Njegov položaj je vedno enak, njegove socialne vloge so izredno omejene in skržene na najmanjši možni obseg. Nihče ga nič ne vpraša, o ničemer ne odloča, njegove misli in čustva niso za nikogar pomembna, vse delo in življenje v zavodu je organizirano po zamislih delavcev, ki imajo moč nad obsojenci. Kjerkoli in kadarkoli obsojenec krši pravila vedenja, ga čakajo iste kazni, ki jih izreka vedno ista oseba. **Obsojenec je vedno le obsojenec** in nihče ne razlikuje v njem različnih vlog delavca, učenca, športnika, družinskega očeta, zakonca. Vedno je **enako nadzorovan** in nadzorujejo ga **vsi delavci** zavoda neglede na položaj in delovne naloge. Tako obsojenec (neglede na najboljše namene delavcev) doživlja kazenski zavod kot **totalno ustanovo**, v kateri se nameni nadzora vedno postavljajo pred namene rehabilitacije in kadar se morda rehabilitacija tudi izvaja, se lahko izvaja le v toliko, kolikor to dopuščajo **varnostne razmere** v zavodu in ocena obsojenca z vidika njegove (prihodnje) družbene nevarnosti. Vsi obsojenci v kazenskem zavodu so enako nadzorovani neglede na vrsto kaznivega dejanja in razloge za storitev dejanja, na življenje pred nastopom kazni, na končano šolo, poklic in zaposlitev pred nastopom kazni, na družinske razmere in odnose, na dolžino že prestane kazni in neglede na to ali pre-

⁷ Klingeman, s. 151.

stajajo prvo, drugo, deseto ali enajsto zaporno kazen.

Vse to pa pomeni, da je v (vseh) kazenskih zavodih danes **vloga čuvanja in nadzorovanja obsojencev** še odločilna.⁸ Zato se zlasti v zadnjem desetletju usmerja pozornost prav na delavce, ki čuvajo in nadzorujejo obsojence. Številne raziskovalci ugotavljajo, da je **ves učinek kazenskega zavoda in kazni zapora odvisen prav od teh delavcev**, ker imajo ti **največ stikov** z obsojenci in imajo zato tudi **največji vpliv** na obsojence. Od delavcev, ki nadzorujejo obsojence, naj bi bilo odvisno, ali bo pri obsojencih dosežena »resocializacija ali desocializacija«.⁹ Od tega, kako nadzorstveni delavci izpolnjujejo svojo vlogo je odvisno ali se pri obsojencih razvija in utrjuje socialno ali antisocialno vedenje. Stiki in vedenjska pričakovanja med obsojenci in nadzorovalci lahko **zavirajo** ali **pospešujejo** rehabilitacijske procese.¹⁰ Še več, šteje se, da prav stališča delavcev — nadzorovalcev **najbolj odražajo namene in politiko** kazenskih zavodov.¹¹ Ta stališča pa v pomembni meri vplivajo na stališča in vedenje obsojencev. Stališča nadzorstvenih delavcev so celo pomembnejša kot njihova izobrazba in njihove sposobnosti. To pa pomeni, da bi morali tudi pri šolanju nadzorstvenih delavcev posvetiti več pozornosti spreminjanju njihovih stališč kot pa pridobivanju novega znanja. Najpomembnejše pa je spoznanje, da je **vedenje nad-**

⁸ Navaja se, da je pri spreminjanju zaprtih v polodprte in odprte zavode največ težav pri spreminjanju stališč paznikov do obsojencev. Pazniki »težko sprejmejo večjo prostost gibanja obsojencev, zato jih nenehno preiskujejo in sumijo, da kaj skrivajo. Če pazniki podnevi tudi uspejo pokazati nekaj zaupanja do obsojencev, pa se zvečer in ponoči njihova naloga popolnoma osredotoči na štetje in nadzor nad obsojenci«. Duthéillet-Lamonthèzie, s. 196.

⁹ Peretti, Hooker, s. 188; Klingeman, s. 140; Conrad, s. 58; Shamir, Drory, s. 233; Poole, Regoli: Alienation..., s. 251.

¹⁰ Peretti, Hooker, s. 188; Hehet, s. 80; Chang, Zastrow, s. 91; Leteneur, s. 275.

»Pazniki živijo z obsojenci podnevi in ponoči, zato so obsojenci prepuščeni paznikom na ‚milost in nemilost‘. Paznik predstavlja zapor in je posebljenje zaporske kazni. Obsojenci ocenjujejo dober ali slab zapor pretežno po paznikih.« Brinc, s. 110.

»Osebjne spreminjevalcev vedenja ima moč nad ljudmi... Pri tem pa se navadno dogaja, da ima največ življenjsko pomembnih stikov s spreminjanci tisti, ki je najnižji na lestvici ljudi, ki se v celotni množici osebja-terapevtov tako ali drugače ukvarjajo s spreminjanjem vedenja (policisti, pazniki) in ki pri tem lahko marsikomu naredijo življenje prijetno ali neznosno.« Pečar, s. 36.

¹¹ Shamir, Drory, s. 234.

zorstvenih delavcev odvisno od njihovih stališč.¹² Tako se ponuja ključ za spreminjanje kazenskih zavodov iz nadzorstvenih v tretmansko usmerjene zavode prav v spreminjanju stališč nadzorstvenih delavcev in s tem v spreminjanju odnosov med temi delavci in obsojenci. Pri tem se poudarja, da je razvoj **zaporniške subkulture**, pri obsojencih v veliki meri odvisen od moči nadzorstvenih delavcev. Še več, čim večji je prepad med obsojenci in delavci-nadzorniki, manj je možnosti za doseganje rehabilitacijskih ciljev kazenskih zavodov.¹³

Socialno vlogo, s tem pa tudi stališča in odnose nadzorstvenih delavcev določa tudi kazenski zavod glede na svojo pretežno nadzorovalno ali rehabilitacijsko usmeritev v obravnavanju obsojencev. Posameznikova socialna vloga je vedno določena tudi s **pričakovanjem**, ki jih ima skupina od tega posameznika. Socialna vloga nadzorstvenih delavcev, je odvisna tudi od lastne percepcije svoje vloge in od lastnih pričakovanj od kazenskega zavoda. Danes se številni raziskovalci ukvarjajo prav z vprašanjem, kakšen je vpliv **lastne percepcije** nadzorstvenih delavcev na njihove socialne vloge v kazenskih zavodih.¹⁴ Pri tem je pomembna tudi **»delovna zavest«** teh delavcev.¹⁵ Delavci — nadzorovalci doživljajo pri svojem delu številna razočaranja in napetosti in imajo težave tako v odnosih do obsojencev kot do svojih nadrejenih in do strokovnih delavcev v zavodu. Delavci — nadzorovalci se ločujejo od socialnih delavcev, psihologov, vzgojiteljev.¹⁶ Vedno večje poudarjanje človečnosti, sodelovanja in dopuščanja v ravnanju z obsojenci jemlje nadzorstvenim delavcem moč in ugled.¹⁷ Zato

¹² Isto, s. 234.

¹³ Mceven, s. 184.

¹⁴ O lastni percepciji paznikov glej Peretti, Hooker, s. 187 in 194.

¹⁵ Poole, Regoli: Alienation..., s. 254.

¹⁶ Poole, Regoli navajata pet vrst alienacije paznikov in sicer: občutek nemoči; pomanjkanje norm za delo; občutek nepomembnosti dela; družbena izolacija paznikov; samoodtujitev. Zaradi alienacije opravljajo pazniki svoje delo tako, da imajo čim manj stikov z obsojenci in da so čim manj odvisni od nadrejenih. Polle, Regoli: Alienation..., s. 262.

¹⁷ Primerjaj Klingeman, s. 141; Poole, Regoli; Work relations..., s. 304.

Boljši odnosi med delavci in obsojenci ne zmanjšujejo avtoritete delavcev, kajti delavci že tako in tako nimajo avtoritete pri obsojencih in nespremenjeno bo ostalo vse dotlej, dokler bo organizacija kazenskih zavodov temeljila na moči delavcev in možnosti za kaznovanje obsojencev. Večina delavcev misli, da imajo avtoriteto pri obsojencih, ker gledajo sebe v olepšani luči, resničnost pa je drugačna. Mceven, s. 184.

se pri teh delavcih razvija **»pazniška subkultura«**.¹⁸

Literatura o kazenskih zavodih danes na splošno ni »prijazna« do nadzorstvenih delavcev. Večinoma se pojavlja stališče, da ti delavci slabo opravljajo nadzorstvo, še slabše pa rehabilitacijo obsojencev. Številne raziskave so pokazale, da lahko razumemo vedenje obsojencev samo če poznamo stališča, odnose, vedenje in kulturo nadzorstvenih delavcev. Ti delavci lahko pospešujejo izvajanje terapevtskih programov in se učinkovito vključujejo v odnose med obsojenci in drugimi delavci zavoda, lahko pa postanejo **neprehodna ovira** med obsojenci in tretmanski delavci.¹⁹

V literaturi se pogosto navaja tudi negativen odnos javnosti do kazenskih zavodov, zaradi česar se pri delavcih razvija **»revna samopodoba«** (**»self — image«**), ki pove, kako sami delavci dojemajo sebe in kaj mislijo, kako jih sprejemajo drugi.²⁰ Če imajo delavci zavoda revno samopodobo pa je težko pričakovati od obsojencev, da bodo zaupali v rehabilitacijsko moč delavcev, če celo sami delavci nimajo zaupanja vase in v svoje delo.

Psihologija poudarja, da je »podoba, ki jo imamo o sebi v vsem življenju, v veliki meri odvisna od tega, kaj misli o nas naša okolica. Ko-

¹⁸ Isto, s. 304.

Subkultura paznikov je le ena od subkultur delavcev (**»correctional officer subculture«**), Klingeman, s. 141.

¹⁹ Več o tem glej Chang, Zastrow, s. 91.

²⁰ Mangrum, s. 10.

Francoska raziskava je pokazala, da imajo pazniki negativno percepcijo lastnega poklica in občutek družbene izolacije v okolici. Brinc, s. 118.

Podpisani je leta 1979 pri učencih I. in II. letnika Srednje penološke šole v Ljubljani dobil naslednje odgovore:

— **paznik uživa pri obsojencih v primerjavi z drugimi delavci zavoda:**

	I. letnik	II. letnik
— manjši ugled	47 %	86 %
— enak ugled	41 %	7 %
— večji ugled	12 %	7 %

— **poklic paznika je v javnosti v primerjavi z drugimi poklici:**

— bolj spoštovan	6 %	0 %
— enako spoštovan	64 %	27 %
— manj spoštovan	30 %	73 %

Odgovori kažejo, da imajo pazniki nizko samopodobo o ugledu svojega poklica v primerjavi z drugimi delavci kazenskega zavoda in prav tako večina misli, da je njihov poklic v javnosti manj spoštovan od drugih poklicev.

likor ugodnejše je njeno mišljenje, večja sta tudi naše samospoštovanje in naš občutek varnosti.«²¹ Socialna percepcija ima zato pomemben vpliv na oblikovanje odnosov, ki nato vplivajo na posameznikovo vedenje. Ugotovljena je velika povezanost med odnosi človeka do drugih ljudi in vedenjem človeka do teh ljudi.²² Za kazenske zavode to pomeni, da **vedenje delavcev do obsojencev vpliva na vedenje obsojencev.**²³ Osnova za doseganje zaželjenih sprememb v vedenju obsojencev so torej odnosi delavcev do obsojencev.

Ti odnosi bi morali temeljiti na medsebojnem sprejemanju, spoštovanju in zaupanju. Zato je prav razvoj in oblikovanje dobrih medsebojnih odnosov med delavci in obsojenci najbolj **enostavno in najcenejše** sredstvo, ki prispeva k **spreminjanju** vedenja in lastnosti obsojencev.²⁴ Če so odnosi med delavci in obsojenci napeti, polni nezaupanja, če imajo obsojenci občutek, da jih delavci ne razumejo, da niso pravični, da govorijo eno, delajo pa drugo, to ne prispeva k rehabilitacijski vlogi kazenskih zavodov.

Raziskave odnosov med nadzorstvenimi delavci in obsojenci so pokazale, da delavci izredno nizko ocenjujejo obsojence, v njih gledajo le kršilce prava, mislijo da lažejo, da so nepošteni, neodgovorni, da ne zaslužijo zaupanja.²⁵ Iz tega sklepamo, da prav nadzorstveni delavci s svojo **negativno percepcijo** obsojencev, bistveno prispevajo k oblikovanju obsojenčeve lastne percepcije. Po teoriji »gledanja sebe v ogledalu«, oseba razvija svojo lastno podobo (kdo in kaj je) (»self-concept«) glede na to, kako se drugi vedejo do nje. Če na obsojence gledajo kot na kršilce prava, se bodo prilagajali tej podobi in bodo tudi po odpustu iz kazenskega zavoda svoje vedenje **prilagajali tej dodeljeni in vsiljeni podobi**. Če nadzorstveni delavci negativno percipirajo ob-

sojenca,²⁶ obsojencu nič ne pomaga, če občasno tudi vidi psihologa, socialnega delavca ali vzgojitelja, ki ga morda tudi skuša razumeti in mu pomagati s svojo bolj ali manj pozitivno percepcijo. Ti kratki stiki ne morejo pri obsojencu popraviti **prevladujočega negativnega odnosa**, ki ga doživlja s strani nadzorstvenih delavcev celih 24 ur dnevno, tedne, mesece, leta in celo desetletja. Osnovne odnose med delavci in obsojenci **ustvarjajo nadzorstveni delavci** zaradi svoje številčnosti in nenehnega nadzorstva nad obsojenci.

Iz navedenih razlogov je proučevanje medsebojne percepcije med delavci in obsojenci danes zanimivo področje kriminološkega in penološkega raziskovanja. Poznavanje medsebojne percepcije je izredno pomembno za **načrtovanje sprememb** v kazenskih zavodih in s tem tudi sprememb, ki jih želimo doseči pri obsojencih v procesu izvrševanja kazni odvzema prostosti. Spreminjanje »kriminalnega« vedenja pri obsojencih je mogoče doseči samo s **spremembo lastne percepcije**, ta pa je odvisna od tega, kako med izvrševanjem kazni drugi (penološki delavci) percipirajo obsojence.

Percepcija je vedno **dvosmeren proces**. Zato je v kazenskem zavodu za praktičnega raziskovalca vseeno ali sprašuje delavce kako percipirajo obsojence ali pa sprašuje obsojence, kako percipirajo delavce kazenskega zavoda. Rezultat mora biti **vedno enak** (ob upoštevanju statističnih zakonitosti).

V Jugoslaviji in v Sloveniji še ni raziskav o odnosih med delavci in obsojenci in o medsebojni percepciji. Za naše razmere je značilno, da je imela »pazniška služba« po predpisih dolgo časa le nadzorstveno vlogo. Tako je bil leta 1956 na posvetovanju v Sremski Mitrovici tudi sprejet sklep, da »prevzgojno delo opravljajo izključno vzgojitelji. Stražarji naj se izogibajo vsake razprave z obsojenci, ker bi to imelo negativne posledice, saj nimajo pedagoške usposobljenosti in splošne izobrazbe. Naloga paznikov je vzdrževanje notranjega reda in discipline.«²⁷ Danes pa

²¹ Rot, s. 192.

²² Chang, Zastrow, s. 89.

²³ Bowker, s. 35.

²⁴ Enomoto, s. 195; Trivedi, s. 136.

²⁵ Chang, Zastrow, s. 96; Poole, Regoli: Alienation ..., s. 262.

Zwerzwrijnen je na Nizozemskem raziskoval razmerja med pazniki in obsojenci v dveh kazenskih zavodih, od katerih je bil eden tradicionalni, v nadzorstvo usmerjen zavod, drugi pa si je prizadeval vpeljati resocializacijske metode obravnavanja obsojencev. V nasprotju s pričakovanji je raziskovalec našel v zavodu z resocializacijsko naravnostjo več napetosti, več medsebojnega nezaupanja, več nespo-razumov in več nasilja med pazniki in obsojenci. Vodopivec, s. 233.

²⁶ Raziskava percepcije je pokazala, da so obsojenci uvrstili paznike na predzadnje, 12. mesto med 13 možnimi poklici, druge obsojence pa na zadnje, 13. mesto. Pazniki pa so obsojence uvrstili na zadnje 13. mesto. Torej gre za medsebojno negativno percepcijo med pazniki in obsojenci. To praktično pomeni, da obsojenci nimajo v kazenskem zavodu nobene možnosti za pozitivno identifikacijo z osebami, s katerimi živijo skupaj, to pa so zlasti drugi obsojenci in pazniki. Chang, Zastrow, s. 95.

²⁷ Todorović, s. 35.

tudi od nadzorstvenih delavcev pričakujemo in zahtevamo (vsaj v predpisih), da se enakopravno vključujejo v prevzgojo obsojencev.²⁸

2. Merjenje percepcije

Za merjenje obsojenčeve percepcije delavcev kazenskega zavoda smo uporabili vprašalnik: »Obsojenčeva percepcija vzgojitelja, inštruktorja, paznika.« Vprašalnik smo prevzeli iz raziskave o pobegih gojencev iz vzgojnih zavodov.²⁹ Vprašalnik vsebuje 5 stavkov, obsojenec pa odgovarja z »Da« ali »Ne«. Odgovori se različno ocenjujejo in sicer pomeni odgovor »Da« pri treh stavkih obsojenčevó pozitivno stališče do delavca zavoda, medtem ko pri dveh stavkih pomeni enak odgovor negativno stališče. Odgovor »Ne« pa pomeni obratna stališča od pravkar navedenih. Stavki so naslednji:

1. Želel bi biti tak, kot je moj **vzgojitelj** (inštruktor, paznik).
2. Če bi bilo mogoče, bi bil raje pri drugem **vzgojitelju** (. . .).
3. **Vzgojitelji** (inštruktorji, pazniki) učijo eno, delajo pa drugo.
4. Moj **vzgojitelj** (inštruktor, paznik) je pravičen.
5. Moj **vzgojitelj** (inštruktor, paznik) me razume.

V **prvem** stavku se izraža stališče obsojenca do delavca neposredno preko želje po istovetenju. **Drugi** stavek izraža stališče obsojenca posredno preko njegove želje po spremembi osebe, s katero prihaja v stik. V **tretjem** stavku se izraža stališče obsojenca posredno preko posplošene sodbe o osebah, na katere s nanaša trditev, pri tem se pričakuje, da posplošena sodba o nave-

²⁸ Glej pravilnik o izvrševanju del in nalog pooblaščenih uradnih oseb kazenskih popljševalnih zavodov (Ur. l. SR Slovenije, št. 3/1979), kjer so v členih 43—46 določene njihove naloge pri prevzgoji in izobraževanju obsojencev.

Leta 1973 je Putnik zapisal: »Pravilo naj velja, naj se paznik z obsojenci ne pogovarja veliko. Med njima naj ostane določena razdalja... Če želi obsojenec zaupen razgovor s paznikom, naj ga paznik napoti k vzgojitelju.« Putnik, s. 72.

Hehet pa leta 1979 navaja: »Minili so časi, ko je delo pripadnikov straže temeljilo le na vzdrževanju reda in discipline. Danes je takšno stališče nesprejemljivo. Pripadniki straže se morajo aktivno vključevati v proces resocializacije obsojencev.« Hehet, s. 80.

²⁹ Pobegi gojencev iz vzgojnih zavodov. Metodologija raziskave. Obrazec P-6; s. 83.

denih osebah vključuje tudi sodbo obsojenca o določeni osebi, s katero prihaja v stik in da temelji posplošena sodba na izkušnjah, ki si jih je obsojenec pridobil prav v stikih z določeno osebo. V **četrtem** stavku se izraža stališče obsojenca neposredno preko obsojenčeve ocene značajske lastnosti vzgojitelja, inštruktorja, paznika, V **petem** stavku se izraža stališče obsojenca do določene osebe neposredno preko čustvenega odnosa, ki ga je ustvaril obsojenec z določeno osebo.

Ugodno oziroma neugodno stališče obsojenca do posameznih oseb se ugotavlja glede na **pretežno pozitivne** oziroma **negativne** odgovore na posamezna vprašanja. Če je obsojenec odgovoril na tri ali več vprašanj pozitivno ali negativno, njegov celoten odnos do delavcev kazenskega zavoda ocenjujemo kot pozitiven oziroma negativen.

Anketiranje obsojencev smo izvedli v 8 slovenskih kazenskih popljševalnih zavodih oziroma oddelkih³⁰ in sicer smo anketirali obsojence, ki so do dneva anketiranja preživeli v kazenskem zavodu **najmanj tri mesece**. V manjših zavodih (Celje, Ljubljana, Maribor, Hotemež in Ig) so bili anketirani vsi obsojenci, v večjih zavodih pa smo obsojence izbrali z vzorčno metodo (Dob 25%, Slovenska vas 70% in Rogoza 70% vzorec). Tako smo zbrali za anketiranje 358 obsojencev. Menimo, da izbrani vzorec obsojencev dobro predstavlja vse obsojence v posameznem kazenskem zavodu in da zagotavlja tudi reprezentativnost za celoto, iz katere je izbran. Percepcija pa ni nekaj stalnega, temveč se spreminja zaradi različnih notranjih ali zunanjih vzrokov tako pri obsojencih kot pri delavcih v kazenskem zavodu. Ugotovljena percepcija je res odraz razmer v času anketiranja (6. 5.—4. 6. 1980), ker pa se percepcija v krajših časovnih razdobjih bistveno ne spreminja lahko sklepamo, da ugotovljena percepcija v posameznem kazenskem zavodu velja tudi skozi daljše časovno obdobje, saj se vedno znova prenaša na nove obsojence in na nove delavce v zavodu. Določen del obsojencev prestaja dolgoletne zaporne kazni, poleg tega se v zavode vedno znova vračajo tisti, ki so že bili v teh zavodih in tudi delavci ostajajo v zavodih skozi desetletja. To pa pomeni, da je ugotovljena percepcija lahko reprezentativna za posamezni kazenski zavod tudi skozi **daljše ča-**

³⁰ Kazenski popljševalni domovi Celje, Dob, Ig, Rogoza; Zaporji Ljubljana, Maribor; Polodprti oddelk kazenskega popljševalnega doma na Dobu v Slovenski vasi; Odprti oddelk kazenskega popljševalnega doma na Dobu na Hotemežu.

sovnno obdobje. To daje raziskavi tudi večjo teoretično in praktično vrednost, ker omogoča soočenje z resničnostjo in načrtovanje boljših in uspešnejših rešitev na področju izvrševanja kazni zapora skozi daljše obdobje.

3. Rezultati merjenja percepcije

Pri obdelavi podatkov, smo vsak pozitivni odgovor obsojenca vrednotili z eno točko in tako ugotavljali pozitivno percepcijo posameznega delavca, razlika od ugotovljene pozitivne percepcije do največjega možnega števila točk (pet) pa predstavlja negativno percepcijo posameznega delavca.

V tabeli 1 so prikazane aritmetične sredine pozitivne percepcije posameznih vrst delavcev in standardni odkloni za izračunane aritmetične sredine po posameznih kazenskih zavodih.³¹

Tabela 1: Obsojenčeva (pozitivna) percepcija delavcev kazenskega zavoda

Kaz. pob. zavod*	Percepcija vzgojitelja**		Percepcija inštruktorja		Percepcija paznika		Percepcija vseh delavcev
	AS***	SO	AS	SO	AS	SO	
1	1,9	1,84	2,5	2,03	2,3	2,08	2,2
2	4,3	1,07	4,5	0,89	3,4	1,75	4,0
3	2,2	2,13	3,8	1,64	2,9	2,11	2,9
4	2,4	1,99	4,3	1,29	2,3	2,23	3,0
5	—	—	2,7	1,96	2,7	1,86	2,7
6	—	—	3,2	1,96	2,2	1,89	2,7
7	2,1	1,96	3,0	1,94	2,4	1,94	2,5
8	—	—	2,5	1,75	1,6	1,97	2,0
Obsojenci vseh zavodov	2,4	2,00	3,2	1,90	2,4	1,99	2,7
	N = 222		N = 349		N = 354		

* Kazenski poboljševalni zavodi so označeni s šiframi, ki so poznane le piscu.

** V treh zavodih obsojencev nismo spraševali za percepcijo vzgojiteljev.

*** Pozitivna percepcija se šteje, če je aritmetična sredina 3 ali več. Pozitivna percepcija je označena s polkrepkim tiskom.

AS = aritmetična sredina.

SO = standardni odklon.

N = skupno število odgovorov obsojencev.

³¹ Računalniška obdelava podatkov je bila opravljena na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani.

Iz tabele 1 je razvidno, da so med posameznimi zavodi pomembne razlike v pozitivni percepciji posameznih vrst delavcev. Zlasti izstopajo najvišje vrednosti pozitivne percepcije vseh treh vrst delavcev v zavodu 2, kjer je tudi skupna percepcija vseh delavcev zavoda najvišja. Najbolj negativno dojemajo obsojenci vzgojitelje v zavodu 1, inštruktorje v zavodu 1 (čeprav so v zavodu 8 obsojenci dosegli isto aritmetično sredino pri inštruktorjih, smo šteli percepcijo v zavodu 1 za bolj negativno, ker večji standardni odklon pomeni večjo neenotnost stališč obsojencev) in paznike v zavodu 8. Nasprotno je percepcija vzgojiteljev in paznikov pozitivna samo v zavodu 2, dočim je percepcija inštruktorjev pozitivna kar v petih zavodih oziroma je negativna samo v zavodih 1, 5 in 8, ki se tako pokažejo kot najbolj problematični zavodi med vsemi osmimi anketiranimi zavodi. Vsi obsojenci skupaj percipirajo pozitivno samo inštruktorje (AS = 3.2), dočim sta percepciji vzgojiteljev in paznikov enako negativni (AS = 2.4). V posameznih kazenskih zavodih so dosegli vsi delavci skupaj pozitivno percepcijo samo v zavodih 2 in 4. Najbolj kritično pa je stanje v zavodih 8 in 1, v katerih so obsojenci izrazili izredno nizko pozitivno percepcijo delavcev.

Razlike med zavodi so tudi v standardnih odklonih aritmetičnih sredin za posamezne vrste delavcev. Izstopa najnižji standardni odklon v zavodu 2, kar pomeni, da so obsojenci v tem zavodu najbolj enotni glede percepcije vseh treh vrst delavcev. V drugih zavodih so standardni odkloni znatno višji, kar pomeni večjo neenotnost v percepciji posameznih vrst delavcev.

Zaradi boljše preglednosti prikazujemo rezultate še v tabeli 2, kjer je prikazana negativna percepcija posameznih vrst delavcev v odstotkih.

Iz tabele 2 je razvidno, da sta najbolj problematična zavoda 1 in 8, saj se v zavodu 1 pojavljata kar dve najbolj negativni percepciji vzgojiteljev³² in inštruktorjev, v zavodu 8 pa je najbolj negativna percepcija paznikov. Nasprotno pa se v zavodu 2 zgostijo vse tri najmanj negativne percepcije vzgojiteljev, inštruktorjev in paznikov. V treh zavodih (1, 3 in 7) obsojenci bolj negativno percipirajo vzgojitelje kot paznike. Obsojenci percipirajo vzgojitelje in paznike ne-

³² Leta 1972 je izrazil negativno percepcijo vzgojiteljev naslednji delež gojencev v vzgojnih zavodih: Logatec 8,9 %; Radeče 17,2 %; Slivnica 21,2 %; Višnja gora 37,0 %. Skupno je izrazilo negativno percepcijo vzgojiteljev 21,9 % gojencev teh zavodov. Pobegi gojencev iz vzgojnih zavodov, s. 232.

Tabela 2: Obsojenčeva (negativna) percepcija delavcev kazenskega zavoda

Kaz. pob. zavod	Delež obsojencev, ki so izrazili negativno percepcijo*			
	vzgojitelj %	inštruktor %	paznik %	vsi delavci %
1	62,0	50,0	54,0	56,0
2	14,0	10,0	32,0	20,0
3	56,0	24,0	42,0	42,0
4	52,0	14,0	54,0	40,0
5	—	46,0	46,0	46,0
6	—	36,0	56,0	46,0
7	58,0	40,0	52,0	50,0
8	—	50,0	68,0	60,0
Vsi obsojenci skupaj	52,0	36,0	52,0	48,0

* Percepcija je negativna, če je obsojenec na tri ali več vprašanj odgovoril negativno oz. če je rezultat v tabeli 41 % ali več. Negativni rezultati so označeni s polkrepkim tiskom.

gativno v vseh zavodih razen v zavodu 2, inštruktorje percipirajo negativno v treh zavodih (1, 5 in 8). V celoti pa so obsojenci percipirali negativno vse delavce v šestih zavodih (lahko rečemo tudi v sedmih zavodih, saj je zavod 4 le za 1 % boljši od negativne ocene, ki se prične pri 41 %).

Doslej smo prikazali percepcijo posameznih vrst delavcev glede na pretežnost odgovorov obsojencev na vseh pet vprašanj. Ker pa z vsakim posameznim vprašanjem merimo odnose in stališča obsojencev do delavcev, bomo v tabeli 3 podali še pregled odgovorov obsojencev na posamezna vprašanja, ločeno za vsako vrsto delavcev in ločeno za vsak kazenski zavod. Prikazani so samo pozitivni odgovori in sicer v odstotkih upoštevaje obsojence, ki so dali odgovor na posamezno vprašanje.

Tabela 3 najbolj natančno pokaže, katere delavce in zakaj, obsojenci percipirajo pozitivno oziroma negativno. Ker so prikazani odgovori na pet vprašanj in v vsakem zavodu praviloma za tri vrste delavcev, je skupaj možnih petnajst najvišjih oziroma petnajst najnižjih rezultatov. Rezultati, označeni s polkrepkim tiskom kažejo delavce, do katerih so obsojenci izrazili najslabšo percepcijo. Tako lahko ugotovimo, da se v zavodu 1 osredotoči šest najnižjih percepcij in enako število najnižjih percepcij je tudi v

zavodu 8 (ker je v zavodu 8 od desetih percepcij šest najnižjih, je ta zavod v rehabilitacijskem pogledu še slabši od zavoda 1). Tako se v teh dveh zavodih pojavlja 80 % vseh možnih najnižjih percepcij (skupno je možnih 15 najnižjih percepcij). V zavodu 1 so tri najnižje percepcije vzgojiteljev, dve najnižji percepciji inštruktorjev in ena najnižja percepcija paznikov. V zavodu 8

Tabela 3: Obsojenčeva (pozitivna) percepcija delavcev kazenskega zavoda

Kaz. pob. zavod	Percepcija	Delež obsojencev, ki so dali pozitiven odgovor				
		vprašanje 1	vprašanje 2	vprašanje 3	vprašanje 4	vprašanje 5
		%	%	%	%	%
1	VZG	35,3	41,2	23,5	47,1	47,1
	INŠ	50,0	50,0	43,8	53,1	56,3
	PAZ	35,3	44,1	47,1	52,9	58,8
2	VZG	84,0	88,0	80,0	92,0	92,0
	INŠ	95,7	82,6	87,0	91,3	95,7
	PAZ	68,0	64,0	72,0	72,0	72,0
3	VZG	51,6	54,8	38,2	45,2	38,7
	INŠ	74,2	83,9	74,2	80,6	74,2
	PAZ	58,1	64,5	51,6	61,3	58,1
4	VZG	46,7	66,7	43,3	43,3	40,0
	INŠ	73,3	90,0	93,3	86,7	86,7
	PAZ	43,3	56,7	43,3	43,3	46,7
5	INŠ	48,3	63,3	53,3	50,0	61,7
	PAZ	41,7	75,0	50,0	53,3	53,3
6	INŠ	61,7	70,2	61,7	70,2	57,4
	PAZ	25,5	57,4	48,9	48,9	42,6
7	VZG	38,2	55,9	37,3	45,1	42,2
	INŠ	52,0	66,7	63,4	66,3	59,4
	PAZ	32,4	64,7	48,0	50,0	45,1
8	INŠ	20,0	63,0	53,8	51,9	55,6
	PAZ	16,0	44,4	34,6	30,8	33,3
Vsi obsojenci	VZG	45,9	58,6	41,0	50,5	47,7
	INŠ	56,9	69,3	64,0	66,4	65,0
	PAZ	37,9	61,2	49,0	51,3	49,7

VZG = vzgojitelj
 INŠ = inštruktor
 PAZ = paznik (pooblaščen uradna oseba)
 Polkrepke številke = najslabši rezultat
 Ležeče številke = najboljši rezultat

pa so kar štiri najnižje percepcije paznikov in dve najnižji percepciji inštruktorjev. V zavodu 1 večina obsojencev želi zamenjati vzgojitelja (58,8 %), inštruktorja (50,0 %) in paznika (55,9 %). To pomeni, da čeprav se slabo počutijo pri sedanjem vzgojitelju, inštruktorju in pazniku upajo, da jim bo pri drugem delavcu bolje. V zavodu 1 so obsojenci najslabše percipirali tudi skladnost med besedami in ravnanji vzgojiteljev in inštruktorjev. Zlasti je zaskrbljujoča ocena, da 76,5 % vzgojiteljev »učí eno, dela pa drugo«.³³

V zavodu 8 pa je zlasti problematična percepcija paznikov, saj so obsojenci do njih izrazili kar štirikrat najnižjo percepcijo. Tako se je pokazalo, da 84 % obsojencev odklanja svojega paznika, 65,4 % obsojencev misli, da pazniki govorijo eno, delajo pa drugo, 69,2 % obsojencev meni, da pazniki niso pravični in 66,7 % obsojencev meni, da jih pazniki ne razumejo.

Ko pa opazujemo najbolj pozitivno percepcijo posameznih vrst delavcev v posameznih kazenskih zavodih (rezultat je označen z ležečim tiskom) se pokaže, da so obsojenci v zavodu 2 izrazili kar 12 najbolj ugodnih percepcij, kar pomeni, da se v tem zavodu zgosti 80 % vseh možnih najbolj pozitivnih percepcij. Zlasti je pomembno, z rehabilitacijskega vidika, da so vzgojitelji v tem zavodu dobili vseh pet možnih najbolj pozitivnih percepcij in pazniki štiri najbolj pozitivne percepcije. Seveda so za delo zavoda pomembne tudi tri najbolj ugodne percepcije inštruktorjev, še zlasti, ker so vse tri pozitivne percepcije v tem zavodu bistveno višje od percepcij v ostalih zavodih.

Če opazujemo percepcijo posameznih vrst delavcev po posameznih vprašanjih v vseh zavodih skupaj (glej vrsto — vsi obsojenci na dnu tabele 3), potem se pokaže, da obsojenci pri vseh vprašanjih najbolje percipirajo inštruktorje. Zlasti so zanimivi odgovori na vprašanje 2, kjer se pokaže, da je najmanj obsojencev zadovoljnih z vzgojiteljem (41,4 % obsojencev želi zamenjati svojega vzgojitelja). Prav tako so vzgojitelji v vseh zavodih dobili najnižjo oceno skladnosti ravnanj z besedami, saj je 59,0 % vseh obsojencev odgovorilo, da vzgojitelji »govorijo eno, delajo pa drugo« (vprašanje 3). Enako je največ obsojencev (49,5 %) odgovorilo, da vzgojitelji niso pravični (vprašanje 4) in zopet (52,3 %) da

³³ »Ker vzgojitelj ni to, kar govori, temveč tisto, kar dela, je njegov pravičen odnos do obsojencev najpomembnejši tudi za odnose med obsojenci v vzgojni skupini.« Radić, s. 62.

vzgojitelji ne razumejo obsojencev (vprašanje 5). Pomembno je, da obsojenci percipirajo vzgojitelje, češ da so ti manj pravični in da manj razumejo obsojence kot pazniki. Čeprav so razlike v rezultatih majhne, pa so vendarle v škodo vzgojiteljev. Edino v zavodu 2 so vzgojitelji pri vseh petih odgovorih dobili bolj ugodne ocene kot pazniki, še zlasti so visoke pozitivne percepcije pomembne pri vprašanjih 4 (vzgojitelj je pravičen) in 5 (vzgojitelj razume obsojenca).

4. Sklepno razmišljanje

Rezultati percepcije v posameznih kazenskih zavodih in v vseh zavodih skupaj bi morali biti vodilo za prihodnje ravnanje posameznih vrst delavcev v vsakdanji praksi, pa tudi za njihovo usposabljanje. Pri tem domnevamo, da bodo delavci, ki jih obsojenci bolj ugodno percipirajo, lažje opravljali svoje naloge kot tisti, ki jih obsojenci negativno percipirajo. Sama percepcija pa ima pomemben vpliv tudi na celotno družbeno vzdušje v kazenskem zavodu, percepcija je od družbenega vzdušja odvisna in ga sama ustvarja.

V tuji literaturi najdemo ugotovitve o negativni medsebojni percepciji med obsojenci in pazniki. Toda naša raziskava je pokazala še več, obsojenci ne percipirajo negativno samo paznikov, temveč v povprečju enako negativno tudi vzgojitelje. Postavlja se vprašanje, kako oblikovati tretman in rehabilitacijo v kazenskih zavodih, če so med obsojenci in vzgojitelji globoka nasprotja in medsebojno odklanjanje, če med njimi ni razumevanja, medsebojnega zaupanja, spoštovanja in so medsebojna pričakovanja v splošnem negativna. Ker je percepcija vedno dvosmeren proces, lahko iz negativne percepcije, ki so jo izrazili obsojenci do vzgojiteljev, sklepamo tudi na negativno percepcijo vzgojiteljev do obsojencev. Rezultati naše raziskave v določeni meri potrjujejo rezultate najnovejše izraelske raziskave, ki je ugotovila, »da so stališča paznikov do obsojencev manj kaznovalna, kot to običajno pričakujemo«.³⁴ Morda bi zato tudi za

³⁴ Shamir, Drory, s. 233.

Klofas in Toch navajata, da vlada splošno prepričanje, da so pazniki »protiobsojensko« usmerjeni («antiinmate orientation»), kar naj bi bilo razlog za oblikovanje »pazniške subkulture«. Raziskava v ZDA je pokazala, da so bolj subkulturno usmerjeni mlajši pazniki in tisti, ki so šele začeli delati z obsojenci. Zato bi bilo treba usposabljanje zlasti nove in mlade paznike, ker so ti najbolj sprejemljivi za subkulturno usmeritev, ki jo sprejemajo od starejših delavcev. Klofas, Toch, s. 238 in 251—252.

naše razmere veljala ugotovitev iz navedene raziskave, »da so stališča paznikov do obsojencev tem bolj ugodna, čim bolj je paznik izobražen.«³⁵ To domnevo bi veljalo čim prej preveriti v naših kazenskih zavodih, ker bi njena potrditev pomenila, da je trenutno najboljša naložba za **izboljšanje rehabilitacijske vloge** naših kazenskih zavodov oziroma za **zmanjšanje kaznovalne usmerjenosti** kazenskih zavodov, **nenehno strokovno izobraževanje in usposabljanje paznikov**. Taka domneva pa lahko pomeni, da je negativna percepcija **vzgojiteljev** v naših kazenskih zavodih odraz njihove **nizke oziroma neustrezne strokovne izobrazbe** in slabe usposobljenosti za delo z obsojenci. Tudi to domnevo bi kazalo čim prej preveriti. Razmišljamo lahko še dalje in sicer, da bi naši kazenski zavodi že danes lahko dosegali boljše rezultate, če bi iz njih **odstranili tiste paznike in vzgojitelje**, ki nimajo ustrezne izobrazbe in niso sposobni za delo z obsojenci. To bi ustrezalo splošnemu stališču, da **slab delavec lahko napravi več škode kot delavec, ki ga sploh ni!** Že omenjena izraelska raziskava je ugotovila tudi naslednje:

— 53 % paznikov je odgovorilo, da jim obsojenci pogosto pripovedujejo o svojih osebnih problemih,

— 59 % paznikov misli, da je naloga paznika, da obravnava obsojenca enako kot socialni delavec,

— 47 % paznikov misli, da paznik lahko bolj pomaga obsojencu kot socialni delavec.³⁶

Stališč naših delavcev, ki bi jih lahko primerjali s pravkar navedenimi, še nimamo. Navedena stališča pa so vsekakor zanimiva in silijo k razmišljanju o delitvi vlog med delavci v kazenskem zavodu. O tem danes še malo vemo, opaža pa se (tuje raziskave pa to že potrjujejo), da so zamišljena pričakovanja daleč od resničnosti.

Rezultati naše raziskave opozarjajo na številne probleme v odnosih med delavci in obsojenci. Če nič drugega se kaže potreba po globljem in načrtnem proučevanju teh odnosov. Če bi danes več vedeli o teh odnosih, bi jih lahko začeli spreminjati in izboljševati. Spreminjanje odnosov med delavci in obsojenci pa je eden od načinov za povečevanje pozitivne vloge kazenskih zavodov oziroma eden od načinov za zmanjševanje negativne vloge kazenskih zavodov in izvrševanja kazni zapora. To velja, če sprejmemo domnevo, da so odnosi med delavci in ob-

sojenci tisti, ki v največji meri vplivajo na to, da gledamo na kazenske zavode kot na »šola kriminala«. ³⁷ Vprašanje je le, kako ločiti pri tem prispevek delavcev kazenskega zavoda od prispevka drugih obsojencev, ki so bolj kriminalni kot obsojenec, na katerega ti vplivajo.

Danes je očitno, da samo povečano število delavcev v kazenskih zavodih (zlasti strokovnih delavcev) ne daje tudi večjega rehabilitacijskega učinka, saj se stopnja povratništva ne zmanjšuje sorazmerno s povečevanjem števila strokovnih delavcev. Kopičenje strokovnih delavcev v kazenskih zavodih ostaja brez učinka, dokler niso razrešena osnovna nasprotja med delavci in obsojenci. Za korekcijsko vplivanje na obsojence so najbolj pomembna stališča in odnosi (percepcija) delavcev do obsojencev. Stališča pa se lahko spreminjajo samo na osnovi neposrednih življenjskih izkušenj in v medsebojnih stikih med obsojenci in delavci. Obsojencem bi morali dati zlasti več in drugačne priložnosti za razumsko in čustveno doživljanje delavcev kazenskega zavoda. Pri tem obsojenci potrebujejo predvsem praktične dokaze o spremenjenih stališčih delavcev do njih, saj obsojencem nič ne koristijo lepe besede v zakonih in pravilnikih, zanje je pomembna le gola vsakdanja resničnost. Ta pa se v številnih kazenskih zavodih še močno oddaljuje od teoretičnih in normativnih pričakovanj. Ker pa so stališča in odnosi delavcev in obsojencev vzajemni in gre vedno za medsebojno sprejemanje ali zavračanje je praktično vseeno, pri kom začnemo spreminjati stališča in odnose. Vendar je s praktičnega vidika bolj sprejemljiva in lažje uresničljiva, vsaj na videz pa tudi uspešnejša pot, da pričnejo najprej delavci spreminjati svoja stališča in odnose do obsojencev.³⁸ Stališča obsojencev (percepcija) se bodo začela zanesljivo postopoma spreminjati, ko bodo začutili, da se ravnanje delavcev bolj sklada z njihovimi besedami, da so delavci bolj pravični in da si prizadevajo, da bi bolje razumeli obsojence in pokazali zanje več skrbi, kadar to potrebujejo ali pričakujejo.

Raziskava kaže, da bi bila lahko osnova za boljše delo kazenskih zavodov **zmanjševanje**

³⁷ »Zapori so šola kriminala, ker osebe zapornikov ne uči samostojnosti, samospoštovanja in osebne odgovornosti. Namesto tega si osebe prizadeva, da so zaporniki odvisni, ponižni in podrejeni.« Fattah, s. 3.

³⁸ »Pomembno je ustvariti odnose zaupanja med obsojenci in delavci, kajti zaupanje rodi zaupanje, nezaupanje pa nezaupanje.« Muthucumarasamy, s. 133.

³⁵ Shamir, Drory, s. 235.

³⁶ Isto, s. 239.

prepada med delavci in obsojenci. Ena od možnih poti za to pa je večja skrb in pozornost pri izboru in usposabljanju delavcev kazenskih zavodov.³⁹ Zlasti si je treba prizadevati, da se stališča delavcev oplemenitijo s sodobno filozofijo o namenih kaznovanja in izvrševanja kazenskih ukrepov in s sodobnimi penološkimi in kriminološkimi spoznanji o vzrokih prestopništva in o možnih načinih za njegovo zatiranje in preprečevanje.

Ko smo načrtovali to raziskavo, smo postavili domnevo, da se družbeno vzdušje (percepcija je le eden od elementov tega vzdušja) v zaprtih, polodprtih in odprtih kazenskih zavodih (anketirani so bili obsojenci v 4 zaprtih, v 1 polodprtem in v 3 odprtih zavodih) značilno razlikuje. Raziskava pa tega ni potrdila ne za celovito družbeno vzdušje in ne za percepcijo kot sestavni del družbenega vzdušja.

Iz tabel 1, 2 in 3 v tem prispevku samo iz rezultatov percepcije ni mogoče ugotoviti kateri zavodi so zaprti, polodprti in odprti. To pa pomeni, da je »penološka slabost« domneva, da je v odprtih zavodih družbeno vzdušje ugodnejše kot v zaprtih zavodih. Iz prikaza izhaja, da obsojenci v odprtih in polodprtih zavodih nič ugodnejše ne doživljajo delavcev teh zavodov kot v zaprtih zavodih. Očitno obsojencev ni mogoče »prevarati« samo s tem, da na zavod obesimo »tablo« »odprti« oziroma »polodprti« zavod. Pomembno je kaj se skriva za to »tablo«, kakšni delavci so razporejeni za delo z obsojenci in končno kakšna medsebojna razmerja se razvijajo med obsojenci in delavci. Tudi sicer bi bilo varljivo pričakovanje, da delavci lahko spremenijo svoja stališča in odnose do obsojencev samo zato, ker so razporejeni na delo v polodprti ali odprti zavod. V današnji praksi se še vedno večina delavcev, ki delajo v polodprtih in odprtih zavodih namešča v te zavode iz zaprtih zavodov. Tako ravnanje je strokovno neustrezno glede na zahtevo, da nihče, ki je že delal v zaprtem kazenskem zavodu, ne bi smel biti nameščen v polodprti ali odprti zavod. Po našem mnenju ne

bi smelo biti večjih ovir, da bi se ta zahteva začela uresničevati v praksi že danes.

Iz širšega razčlenjevanja družbenega vzdušja v kazenskih zavodih smo prišli do zaključka, da imajo tudi v polodprtih in odprtih zavodih še močno nadzorstvo nad obsojenci, kar je lahko le posledica dejstva, da so nadzorstveni delavci (ti pa po številu prevladujejo v vseh polodprtih in odprtih zavodih) v **dvomih, koliko in kako** naj nadzorujejo obsojence v teh zavodih. Ti dvomi so lahko posledica dejstva, da so se med šolanjem usposabljali izključno za delo v zaprtih kazenskih zavodih (učenje ravnanja z orožjem in prijemov za prisilno obvladovanje obsojencev itd.), poleg tega pa je očitno, da tem delavcem njihovi nadrejeni ne dajejo ustreznih navodil o tem, koliko, kako in katere obsojence naj nadzorujejo v odprtih zavodih. Še manj pa dobijo ti delavci navodil, kaj in kako naj delajo, da se bodo iz »nadzorstvenih« **hitreje spreminjali** v »tretmanske« delavce.

V vsakem kazenskem zavodu je nenehno nasprotje med nadzorstveno in tretmansko vlogo zavoda. Vendar bi moral vodja zavoda najti **ravnotežje med nadzorstvom in tretmanom**, kajti če so nasprotja med delavci kazenskega zavoda prevelika, ni mogoče dobro opravljati nobene od navedenih vlog. Obsojenci običajno sploh ne ločijo med nadzorstvom in tretmanom, ločijo le ali je okolje do njih bolj ali manj človeško in ali jim omogoča preživeti mesece, leta in desetletja v zaporu. V sodobni penologiji nadzorstvo sicer vedno bolj izgublja svoj pomen zaradi povečane permisivnosti v vseh kazenskih zavodih. Namesto nasprotja med nadzorstvom in tretmanom se danes poudarja medsebojna povezanost obeh vlog, kar se lahko doseže z **dobrim strokovnim in timskim delom** vseh delavcev zavoda. Pri tem pa je potrebno zlasti nadzorstvene delavce (tudi tretmanskim tako usposabljanje ne bo škodovalo) prej **usposobiti za izvajanje tretmanskih nalog**, ne pa od njih zahtevati nekaj, česar se niso nikoli učili in tudi še nikoli niso videli v praksi. Zaradi svoje številčnosti in nenehnega stika z obsojenci lahko igrajo med vsemi delavci v kazenskem zavodu prav nadzorstveni delavci najbolj »tretmansko« vlogo. Obsojenci pričakujejo od teh delavcev največ pravičnosti in razumevanja. V resnici pa je vloga nadzorstvenega delavca najbolj nedoločena (za socialnega delavca ali psihologa še več ali manj ve, kako in kaj naj dela).

Nadzorstveni delavec ne ve, koliko prijateljstva in permisivnosti lahko pokaže do obsojen-

³⁹ »Enotnost vzgoje je odvisna od pravilne izbire in izoblikovanja kadra. Osebna urejenost penitenciarnega delavca in njegovih družinskih razmer je pogoj za optimistično gledanje na delo, ki ga opravlja, za njegovo duševno zdravje in za realno ocenjevanje situacije. Urejena oseba je avtoritarna oseba, je pozitiven zgled za obsojenca. Avtoriteta penitenciarnega delavca se kaže v njegovih doslednih zahtevah, v objektivnosti do svojih in tujih napak, v upoštevanju obsojenca kot osebnosti, v poštenosti ukrepanja in v realizmu pri delu.« Čop, s. 191.

cev, da ne bo prišel v nasprotje z drugimi delavci, po drugi strani pa mora, tudi ko izvaja »tretman«, hkrati čuvati red in disciplino ter skrbeti za varnost zavoda. Številne raziskave (tuje in tudi ta raziskava) so potrdile, da je napačen predsodek, da so nadzorstveni delavci nasilni, da radi kaznujejo obsojence, da ne kažejo razumevanja do obsojencev. Raziskave kažejo, da so nadzorstveni delavci pogosto bolj rehabilitacijsko usmerjeni kot »akademski penologi« in delavci, ki vodijo kazenske zavode.⁴⁰

Praksa nenehno dokazuje, da so tudi med nadzorstvenimi delavci taki, ki dobro opravljajo vlogo nudenja pomoči obsojencem in ki s svojim

odnosom vnašajo tretmansko vzdušje v kazenski zavod. Pogosto pa se nadzorstveni delavci pritožujejo, da jim tretmanski delavci ne priznajo vloge nudenja pomoči obsojencem, tega od njih niti ne pričakujejo (kaj naj potem delajo »tretmanski« delavci) in tudi ne cenijo njihovih prizadevanj v tej smeri. To pa znajo ceniti obsojenci (glej rezultate spredaj). Nujno je torej nadaljnje usposabljanje nadzorstvenih delavcev za opravljanje tretmanskih nalog. To pa ima svoj smisel samo, če jim kazenski zavod potem tudi resnično dá možnost za opravljanje teh vlog (danes se o tem le govori, ne misli pa se resno) in da drugi tretmanski delavci priznajo nadzorstvenim delavcem to vlogo in upoštevajo vložene napore v to delo.

⁴⁰ Jacobs; What Prison Guards Think, s. 187.

LITERATURA

1. Bosanac, M. idr.: Rječnik sociologije i socijalne psihologije. Zagreb, Informator 1977, 715 s.
2. Bowker L. H.: Prisoner Subculture. Lexington 1978, 173 s.
3. Brinc, F.: Francuski stražari na prekretnici. Penologija. Beograd 6(1978)1—2, s. 109—118.
4. Chang, D. H., Zastrow, C. H.: Inmates' and Security Guards' Perceptions of Themselves and of Each Other. International Journal of Criminology and Penology, London 4(1976)1, s. 89—97.
5. Conrad, J. P.: Research and Development in Corrections. Federal Probation, Washington 45(1981)4, s. 58—59.
6. Čejović, B.: Vrste ustanova za izvršenje kazni lišenja slobode. Pravni život, Beograd 20(1971)12, s. 33—44.
7. Čop, I.: Prevzgoja obsojencev in penitenciarne osebe v kazensko poboljševalnih domovih. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 17(1966)4, s. 191—192.
8. Duthéillet-Lamonthèzie, B.: Quelques aspects de la semi liberté. Revue pénitentiaire et de droit pénal, Paris 98(1974)2, s. 195—218.
9. English, H. B., English A. C.: Obuhvatni rečnik psiholoških i psihoanalitičkih pojmovan. Beograd, Savremena administracija 1972, 620 s.
10. Enomoto, J. J.: The Recommended California Master Plan Solution. V: Correctional Facilities Planning. Edited by Robert Montila. Lexington 1979, s. 193—216.
11. Fattah, E. A.: Making Punishment Fit the Crime. Canadian Journal of Criminology, Ottawa 24(1982)1, s. 1—12.
12. Hehet, J.: Radnici zatvora u procesu resocijalizacije lica lišenih slobode. Penologija, Beograd 7(1979)1—2, s. 79—82.
13. Irwin, J.: Prison in Turmoil. Boston, Little Brown, 1980, 277 s.
14. Jacobs, J. B.: The Politics of Corrections. Social Service Review, Chicago 50(1976)4, s. 623—631.
15. Jacobs, J. B.: Stateville: The Penitentiary in Mass Society. Chicago, The University of Chicago Press 1977, 281 s.
16. Klingeman, H.: Goal Conflicts in Correctional Institutions for Juvenile Delinquents. British Journal of Criminology, London 22(1982)2, s. 140—164.
17. Klofas, J., Toch, H.: The Guard Subculture Myth. Journal of Research in Crime and Delinquency, New York 19(1982)2, s. 238—254.
18. Leteneur, M.: Personel pénitentiaire et prison. Revue pénitentiaire et de droit pénal, Paris 104(1980)3, s. 271—286.
19. Mangrum, C. T.: A Positive Self-Image for Corrections. Federal Probation, Washington 45(1981)2, s. 10—14.
20. Maxim, P.: Treatment — Custody Staff Conflict in Correctional Institutions. Canadian Journal of Criminology and Corrections, Ottawa 18(1976)4, s. 379—386.
21. Meeven, C. A.: Designing Correctional Organizations for Youths. Cambridge, Ballinger Publishing Company 1978, 246 s.
22. Muthucumarasamy, A.: The Penal System of Singapore with Speciale Reference to the Semi Open Conditions of the Medium Security Prison Moon Crescent, Singapore, UNAFEL, Resource Material Series, Tokyo 1971/2, s. 124—137.
23. Pečar, J.: Nekaj deontoloških vprašanj nadzorstva in spreminjanja vedenja. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 26(1975)1, s. 29—39.
24. Peretti, P. O.; Hooker, M.: Social Role Self-Perceptions of State Prison Guards. Criminal Justice and Behavior, Beverly Hills 3(1976)2, s. 187—196.
25. Pobegi gojencev iz vzgojnih zavodov. Metodologija raziskave. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo 1971, 139 s.
26. Pobegi gojencev iz vzgojnih zavodov. Ljubljana. Inštitut za kriminologijo 1974, 355 s. + priloge. Raziskava št. 38.

27. Poole, E. D.; Regoli, R. M.: Work Relations and Cynism among Prison Guards. *Criminal Justice and Behavior*, Beverly Hills 7(1980)3, s. 303—314.
28. Poole, E. D.; Regoli, R. M.: Alienation in Prison. *Criminology*, Beverly Hills 19(1981)2, s. 251—270.
29. Prohić, I.: Prvi razgovor (intervju) vaspitača i osudjenog lica. *Penologija*, Beograd 7(1979)1—2, s. 55—68.
30. Putnik, D.: Ispitivanje ličnosti i klasifikacija osuđenih lica u kazeno popravnim domovima Jugoslavije. Beograd, Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove 1968, 52 s.
31. Radić, M.: Neki problemi rada sa osuđenim licima u penalnoj praksi. *Penologija*, Beograd 6(1978)1—2, s. 59—67.
32. Rot, N.: *Psihologija osebnosti*. Ljubljana, Cankarjeva založba 1968, 268 s.
33. Shamir, B.; Drory, A.: Some Correlates of Prison Guards' Beliefs. *Criminal Justice and Behavior*, Beverly Hills 8(1981)2, s. 233—249.
34. Todorović, M.: Uloga straže u procesu resocijalizacije osuđenih i maloljetnih lica u našem društvu. *Penologija*, Beograd 3(1975)1, s. 31—54.
35. Trivedi, V. B.: Opinion of Jail-Officials about Inmates. *Indian Journal of Criminology*, Madras 9(1981)2, s. 136—146.
36. Vodopivec, K.: Četrty mednarodni dnevi iz primerjalne kriminologije. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, Ljubljana 25(1975)3, s. 232—235.

UDC 343.81—058.56+343.83

Inmate's Perception of Staff in Correctional Institution

Brinc, dr. Franc, Senior Research Fellow, Institute of Criminology, Ljubljana

Reciprocal social perception in correctional institution influences the behavior of correctional personnel and prisoners, determining so a quality of relations established between a prison staff and convicts. In correctional institutions we can distinguish two basic roles assumed by correctional workers: they are either treatment or custodially oriented and it is according to the perception of one or other role that correctional personnel and convicts behave. The fundamental social climate in institution is created by correctional staff who with its power creates and shapes a quality and quantity of mutual relations. Notably important are attitudes of custodial staff towards convicts.

By interviewing 358 convicts in closed and open correctional institutions in SR Slovenia it was stated

that convicts perceive the most favourably instructors (64% of positive perceptions), while educators and guards are both equally negatively perceived (52% of negative perceptions). This indicates that prisoners do not refuse only guards but also educators. According to the estimations of prisoners, guards are more equitable than educators, have better understanding of convicts' problems, and their deeds are more in accordance with their words when compared with educators. There is no difference in perception of correctional personnel between closed and open correctional institutions. In order to improve mutual perception between correctional staff and convicts, a professional training of prison workers is considered to be necessary as well as modification of their attitudes and positions toward convicts.